

Under ytan på amerikabåtarna – om manligt homoliv

Arne Nilsson, docent, genusvetenskap

Under en stor del av 1900-talet spred Svenska Amerika Liniens vackra, vita passagerarfartyg med namn som *Gripsholm* och *Kungsholm* glans åt Göteborg och dess hamn. Fartygen förknippas med lyx, ”den stora världen” och Greta Garbo. I böcker, dokumentärfilmer, journalfilmer och tidningsartiklar har olika sidor av dem skildrats. Men något saknas i dessa skildringar: homosexuella män och manligt homoliv. Ändå var detta något högst påtagligt ombord. Och det var i stor utsträckning homosexuella män som gjorde den omtalade glansen möjlig.

För att bryta denna tystnad har jag nyligen gjort en studie av amerikabåtarna som en manlig homosexuell arbetsmiljö och arbetsmarknad. Den finns publicerad i boken *”Såna” på amerikabåtarna*. Studien bygger huvudsakligen på tillbakablickande intervjuer med tjugofem män, av vilka de flesta deltog i homoliv ombord. Den period de berättar om är efterkrigstiden fram till nedläggningen 1975. Jag skall i det följande ge en bild av homolivet ombord.

En upprinnelse till studien finns i mina tidigare studier av manligt homoliv i Göteborg kring mitten av 1900-talet. Det visade sig där att amerikabåtarna spelade en framträdande roll i detta homoliv. Det märktes när en sådan båt låg i hamnen, många intervjuade ”såna” (som homosexuella män kunde kalla sig själva och sina likar vid den tiden) kände andra ”såna” som arbetat på båtarna, en del hade själva arbetat ombord. Detta antyder att det var många ”såna” som arbetade på amerikabåtarna.

Att det fanns många homosexuella män i besättningen bekräftades i amerikabåtstudien. Det visade sig vidare att det fanns ett livaktigt homoliv ombord. Homolivet inbegrep dock inte särskilt mycket erotik. Detta är anmärkningsvärt, inte minst mot bakgrund av att nästan alla i den flera hundra personer stora besättningen var män, som under veckor och må-

nader tillbringade både arbetstid och fritid mycket nära varandra ute till havs.

Hur kom det sig att det inte förekom mer homoerotik ombord? En anledning var att det sällan var långt mellan hamnar. Atlantöverfarten mellan Göteborg och New York, den vanligaste rutten i början av perioden, tog drygt en vecka. Under kryssningarna (som rederiet successivt gick över till i samband med att flyget tog över atlanttrafiken) var det oftast endast något eller några få dygn mellan hamnanlöpen. Och hamnbesöken kunde vara fler dygn långa. Man berättar om livligt homoerotiskt liv i hamnar, inte minst i New York och i kryssningshamnar runtom i världen. I New York var man ofta, det var där såväl atlantturer som kryssningar avslutades och påbörjades. Inte minst berättar man om besök på gaybarer och gaybad där.

Något annat som hämmade homoerotiken ombord var att män som inte såg sig som ”såna” i hög grad avhöll sig från den. Härvidlag skilde sig amerikabåtarna från Göteborg, där det särskilt i början av perioden inte var ovanligt att sådana män deltog i homoerotiskt liv. Samtidigt var det både på amerikabåtarna och i Göteborg så, att homosexuella män i stor utsträckning mer var erotiskt intresserade av sådana män (”riktiga karlar”, som man ofta benämnde dem) än av sina likar. En anledning till att andra män än ”såna” i liten utsträckning deltog i homoerotiken var sannolikt att de homosexuella männen var så många och så synliga som ”såna” ombord. Att delta i homoerotisk samvaro i den här miljön skulle nog i alltför hög grad associeras med en homosexuell identitet.

På amerikabåten var det svårt att vara anonym i homoerotiska möten. Även här skilde sig båten från staden, där mycket av homoerotiken försiggick just i form av anonyma möten på platser som urinoarer och parker ute i staden. Detta var något som inte bara hämmade deltagande från andra än ”såna” utan även för ”såna” som inte önskade framträda som sådana för andra ombord. Men även för homosexuella män som i mindre grad var angelägna att dölja sin identitet som ”såna” för andra ombord var detta sannolikt något som ofta hämmade intresset för homoerotik ombord – de var helt enkelt inte vana vid något annat.

På amerikabåtarna fanns det kvinnor. Visserligen fanns det som nämnts få kvinnor i besättningen, och de som fanns var i begränsad utsträckning tillgängliga för män genom bland annat förbud för män att besöka den

särskilda kvinnoavdelningen längst akterut. Men det fanns kvinnor bland passagerarna – som under atlantturer uppgick till ungefär 800 och under kryssningarna till 400 personer. Särskilt för överordnade, ”officerare”, vilka hade stor rörelsefrihet ombord och i vilkas yrkesåligganden ingick umgänge med passagerare, var detta troligen något som – givet heteronormen – hämmade homoerotiskt umgänge.

Om homoerotik inte var så vanligt, så var parförhållanden mellan män direkt sällsynta. Som sagt var de homosexuella männen särskilt i början av perioden föga intresserade av varandra. Och om ”sånas” synlighet ombord hämmade homoerotik för män som inte såg sig som ”såna” eller som ville dölja att de såg sig som det, så var det än mer hämmande för parförhållanden, vilka var svårare att dölja för omgivningen och som troligen i högre grad än hastiga erotiska möten med främlingar frammanade en homosexuell identitet.

Mot slutet av perioden blev det mer homoerotiskt liv ombord ”såna” emellan, tycks det. Det verkar som om ”såna” blev mer intresserade av varandra (en liknande förändring ägde rum i Göteborg under den här tiden). Men det tycks inte som att andra män kom att delta mer än tidigare. Andra begränsande omständigheter förblev desamma, samtidigt som kvinnor blev mer tillgängliga för underordnade män i besättningen.

Om homoliv i form av erotik och parförhållanden förekom i begränsad utsträckning, så var socialt homoliv desto mer omfattande. Intervjuade berättar om mycket umgänge ”såna” emellan som kolleger, vänner och bekanta i hytter och korridorer och även i själva arbetet. Här socialiserades nytilkommande till ”såna” – det var inte ovanligt att man först under tiden ombord tillägnade sig en självförståelse som ”sån”. Detta sociala umgänge främjades av yrkesmässig och rumslig närhet. Många homosexuella män hade liknande slag av arbetsuppgifter, inte minst passade en hel del av dem de upp passagerare i matsalar, salonger, barer och hytter. Eftersom besättningens boende var organiserat efter yrkesgränser innebar detta att många homosexuella män bodde i närheten av varandra.

Berättelser om trakasserier från andra besättningsmedlemmar mot homosexuella män är sällsynta. Det har nog delvis att göra med att de homosexuella männen hade en stark maktposition ombord. Deras blotta antal bidrog till denna, liksom deras inbördes gemenskap. Att de hade attraktiva arbeten, ofta med stora inkomster (inte minst kunde de på kryssningar

tjäna stora summor i dricks) bidrog också. Men även genom att de för rederiet var attraktiv arbetskraft. De ansågs skötsamma, måna om sitt yttre och duktiga på att ge personlig service.

På amerikabåtarna var uppdelningen i hetero och homo mycket påtaglig, inte minst genom att många ”såna” tog plats och framträdde just som ”såna”. Men samtidigt var den hierarkiska aspekten av denna uppdelning försvagad. De värden och normer som hörde heterosexuell maskulinitet till var inte självklart överordnade. Detta under en tid som vanligen beskrivs som extremt homofobisk.